

LUND UNIVERSITY

Recension av Hanna Menander, "Den goda döden. Arkeologiska studier av gravar och begravningspraxis i S:t Olofskonventet i Skänninge" (2017)

Wienberg, Jes

Published in:
Kyrkohistorisk årsskrift

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (2018). Recension av Hanna Menander, "Den goda döden. Arkeologiska studier av gravar och begravningspraxis i S:t Olofskonventet i Skänninge" (2017). *Kyrkohistorisk årsskrift*, 118, 161-163.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

dovisningarna och översättningarna till modern svenska. Sandquist Öberg ser sig själv som filolog och i likhet med många andra filologer har hon en uttalad ovilja att gå något utanför sitt eget ämnes rågränser. Någon gång sker det dock: »I Edebo dristar jag mig in på konstvetenskapligt område ...» (s. 19). Enligt min mening är det nödvändigt att i ett arbete som detta hela tiden vara just så djärv i detta avseende som materialet kräver. Språkbandens organiska samband med de bildmotiv till vilka de är knutna gör det nödvändigt att inkludera även de senare i tolkningen. Christina Sandquist Öberg behöver inte be om ursäkt för detta. Få personer har sådan förtrogenhet med motivkretsarna i denna kyrkokonst som hon och ingen har sådan förtrogenhet med de till bilderna knutna språkbanden.

ROGER ANDERSSON

Hanna Menander

DEN GODA DÖDEN. Arkeologiska studier av gravar och begravningspraxis i S:t Olofkonventet i Skänninge. (Occasional Papers in Archeology 63)

Uppsala: Uppsala universitet 2017, 253 sid.

Gravar och skelett fascinerar. När gravar undersöks arkeologiskt samlas nyfikna vid schaktkanten och medierna rapporterar gärna. För gravar och skelett är något som berör. Därtill är gravar och skelett en utmärkt källa till kunskap om det förflutna – hur man tänkte om livet, döden och det hinsides, föreställningar om kön/genus och social status. Och skeletten kan ge ny kunskap om befolkningens storlek, sammansättning, levnadsvillkor och hälsa.

Även kloster drar numera till sig intresse och forskning som en egen religiös värld avskild från omvärlden och samtidigt djupt integrerad i denna värld. Det senaste årtiondet har således sett åtskilliga studier av enskilda medeltida kloster – exempelvis av Alvastra, Vreta, Ås, Dalby och Ystad – men övervägande studier av lantkloster.

En ny doktorsavhandling i arkeologi från Uppsala universitet kombinerar nu intresset för just gravar och kloster, mera exakt de många begravingar

som har undersökts vid dominikanernas konvent S:t Olof i Skänninge i Östergötland. Anledningen till undersökningen av brödrakonventet var Banverkets, senare Trafikverkets, utbyggnad till dubbelspår på sträckan Mjölby–Hallsberg. Denna och flera andra undersökningar 2002–2011 genomfördes av Riksantikvarieämbetets, numera Statens historiska museers, regionkontor i Linköping. Undersökningarna i staden har redan resulterat i antologin *Borgare, bröder och bönder. Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia* (2013).

Hanna Menanders avhandling med titeln *Den goda döden* består av ett förord följt av sju kapitel – 1. Inledning, 2. Monastisk kultur i urban miljö, 3. Gravskick, 4. Gravar och rumslig praktik, 5. De gravlagda i skriftligt källmaterial, 6. Det dominikanska kyrkorummet och 7. »Alla vill till himlen men ingen vill dö» – samt avslutningsvis en engelsk sammanfattning, referenser och sex bilagor.

S:t Olofskonventet grundades 1237 och existerade till 1520-talet. Gustav Vasa tillät år 1545 att tegel togs från platsen, och konsekvensen blev att konventet redan på 1600-talet hade reducerats till ruin. Tack vare en undersökning med markradar har man ett bra grepp om anläggningen även om enbart delar av den norra och västra längan samt de västra delarna av kyrkan har grävts ut.

Avhandlingens inledning presenterar frågorna, konventet med dess historia och omfattningen av de arkeologiska undersökningarna. Huvudfrågan utgår från arkeologens spontana undran inför alla gravarna som framkom: »Varför så många gravar? Vilka var alla dessa människor och varför hade de begravts på ett så likartat sätt?»

I kapitel 2 om den monastiska kulturen presenteras dominikanordens historia med dess etablering i Sverige samt forskning om kloster och konvent. Det noteras att konvent ofta förväntas ligga i städernas utkanter och – lite förvånande – enbart ha begravingar med bröder. Begreppen som används är monastisk, kloster, konvent, dominikaner och predikarorden. »Monastisk kultur» borde nog ha ersatts av »Konventskultur». För även om kloster och konvent under medeltiden och senare brukas lite slumpmässigt om vartannat så ger begreppen

olika associationer. Monasterium kommer av »monos», dvs. om det ensamma (jfr s. 24), medan konvent syftar till sammankomst. Bröderna själva kallade konventet för »domus», alltså hus.

Den berömvärda kärnan i Menanders avhandling är emellertid kapitlen 3–6, dvs. fyra delstudier som var för sig bidrar med ny kunskap.

Kapitel 3 om gravskicket använder en »arkeo-tanatologisk metod», dvs. studerar benresternas anatomiska läge i gravarna för att nå kunskap om begravningen. Av 297 gravar »in situ» (fortfarande på plats) vid S:t Olof, kan det konstateras att enbart 18 hade spår av tråkista eller bår medan 98,5 % var svepta. Gravskicket är således påfallande enkelt och anspråkslöst. Metoden tillämpas även i en jämförande utblick till medeltida gravar från Lund, Helsingborg, Åhus i Skåne och Klosterstad och Linköping i Östergötland.

Genom en analys i kapitel 4 av »lösben» kan antalet gravar vid S:t Olof utökas med 378 nya gravar. Antalet gravar ökar alltså från 297 till totalt 675. Och eftersom lagrens omrörda lösben representerar många barn, uppnås en bättre bild av den ursprungliga sammansättningen av gravar. Det kan konstateras att 40 % var män, 21 % kvinnor, 34 % barn och 5 % förblir osäkra. Flest män hittades i kyrkan, flest kvinnor i korsgången och inga barn i koret. Menander antar att vanligt folk begravdes på kyrkogården och senare i konventets historia även kunde begravas i västra delen av kyrkan. Vid franciskankonventet S:ta Karin i Visby visar ett nekrologium, alltså en förteckning över avlidna, att omkring 20 % av gravarna där utgjordes av konventets egna bröder. Gravarna vid S:t Olof skulle således kunna representera dels konventets egna bröder, dels ett representativt urval av stadens befolkning. I kapitlet genomförs en jämförelse med gravar i Alvastra samt klostren i Øm och Æbelholt i Danmark.

I kapitel 5 undersöks medeltida skriftliga källor, dels brev från perioden 1269–1529 som berör S:t Olofs konvent i Skänninge, dels nekrologiet från S:ta Karin i Visby ca 1350–1544. Fem testamenten och två brev kan knytas direkt till S:t Olof med namn på frälsepersoner och borgare, som ger gåvor till konventet. Och 588 namn är kända

från nekrologiet, flest stadsbor och män med i snitt tre begravningar per år. Menander tolkar nu de många enkla begravningarna som ett uttryck för att konventen var attraktiva som begravningsplatser. Bröderna fungerade som en sorts professionella »begravningsentreprenörer» och kunde erbjuda gravplats inom konventet, även inom själva kyrkan. Den kunde även erbjuda en utvecklad liturgi, böner samt hantering av kroppen.

Kapitel 6 blickar ut till andra dominikankonvent – Sigtuna och Visby i Sverige, Ribe och Århus i Danmark. Det företas även en ovanlig, men givande utblick till S:ta Maria Novella i Florens. Det påvisas, att dominikanerna ofta övertog befintliga kyrkor, som gradvis byggdes ut. Och inspirerad av Caroline Bruzelius avhandling *Preaching, Building and Burying* (2014) tolkar Menander byggnationen vid konventen som en medveten pågående process. Genom att öppna sina kyrkor för vanligt folk bidrog dominikanerna till en »demokratisering av döden». De ständigt större kyrkorumen kan förstås inte enbart som ett behov att samla många till sina predikningar, utan även som en växande »interiör kyrkogård», vilket är nytt. Här kunde man dock ha önskat att Menander hade reviderat Nils Sundquists numera lite föråldrade översikt och typologi över de nordiska konventens kyrkor från 1954 (jfr fig. 141, s. 166f.).

»Alla vill till himlen, men ingen vill dö» är ett lite oväntat citat av hiphop-artisten Timbuktu – mera rolig än relevant som titel på det avslutande kapitlet. Bortsett från detta är kapitlet en glimrande sammanfattning av hela avhandlingen och en läsare kan rekommenderas att börja här. Här framhävs betydelsen av skärselden under medeltiden och argumenteras övertygande för hur konventen inte enbart var beroende av staden, men hur även staden blev beroende av konventen genom sitt erbjudande om själavård och begravningar. Konventets roll som urban kyrkogård betonas, samtidigt som jag saknar en hänvisning till Anders Reisner's klassiska artikel »Ystads franciskanerkloster och aristokratin» (1989) som utifrån skriftliga källor, gravstenar och målade vapensköldar kunde visa hur de gravlagda kom från ett större omland.

I normalfall är jag en mycket varm anhängare

av det svenska systemet, där doktorsavhandlingar kommer i tryck direkt; i andra länder, där man disputerar på ett manus blir det i praktiken förbehållet ett exklusivt fåtal att se sina avhandlingar bli publicerade i ett senare skede. Avhandlingen är tyvärr ett undantag eftersom det hade behövts en grundlig korrekturgranskning. Det har gått för fort i slutskedet, så relativt många referenser saknas i referenslistan, listan är inte ordnad alfabetiskt, varför några författare/verk förekommer flera gånger med olika stavning och bilagorna är just sex och inte fyra som det anges.

Några illustrationer, särskilt kartor, är väl små och svårtydda (fig. 21 och 23, s. 84ff.), och i några fall även onödigt omritade (t.ex. fig. 29–30, s. 98ff., fig. 49–52 och 54, s. 190ff.), men som tröst är många nytagna fotografier av Gunnar Menander rena fröjden för ögat.

De formella anmärkningarna skall emellertid inte ändra huvudkonklusionen, nämligen att Hanna Menanders doktorsavhandling *Den goda döden* representerar ett viktigt bidrag till kunskapen om gravskick och konvent under medeltiden och metodiskt visar undersökningen flera vägar till fortsatta studier.

JES WIENBERG

Martin Berntson

KÄTTARLAND. En bok om reformationen i Sverige.

Skelleftå: Artos 2017, 362 sid.

Luthers teseopslag i 1517 blev först officiellt markeret i Sverige i 1817. Andre år har derimod været anset som skelsættende for gennemførelsen af reformationen i Sverige; ikke mindst 1593 med Uppsala möte. 2017 har heller ikke sat sig mange aftryk i det Sverige, hvor lutherdommen bekendelsesmæssigt står ret svagt. Martin Berntson, professor i Göteborg med kristendommens historie som speciale, har dog i anledning af det internationale 500-år leveret en mægtig fremstilling, hvis titel forekommer tvetydig: *Kättarland*. Var Sverige virkelig så kættersk i 1500-tallet, eller er det noget andet, han siger til?

Bogen er skrevet ud fra den overflod af studier, der er fremkommet siden 1960'ernes kritiske historie, magt- og ideologikritik. Den står på fast grund i sit udgangspunkt, diskussionen om elite- og folkekultur samt med en solid baggrund i den materielle vending. Vi kan ikke anskue reformationen alene som et spørgsmål om ændringer i lære, men som sammenhængende med ændringer i kult, vaner, strategier. Det er langt hen hverdagens religion, »traditional Christianity», der afhandles og bruges som fortolkningsparadigme. Spørgsmålet, der rejses, er, om elitens forestillinger er radikalt anderledes end det brede folks – og i givet fald på hvilken måde. Er der forskel på by og land, på bestemte områder? Peter Burke tildeles således en stærk position for forfatteren. Det er blot ikke så nemt at afgøre forholdet mellem de to kulturer i den svenske kontekst, da Burke i sine studier går ud fra samfund, der er præget af højere urbanisering.

Berntson har desuden ladet sig inspirere af Bob Scribner og hans skole, med dens fokusering på ting, genstande, og disses hellighed. Det hellige postuleres således at være centrum i senmiddelalderens fromhedskultur. Der er tale om en økonomi i og med det hellige, der breder sig fra de hellige rum, fra gudstjenesten til sakramentalierne, afledninger af genstandenes primære brug og betydning. Kapitel II er en tour de force med hensyn til den materielle kultur. Her skaber Berntson den store kontekst for at forstå fortidens fromhed i dens egen rationalitet. Man forventer derfor, at det følgende kapitel vil vise, hvad der skete netop på dette område, men det sker så ikke. Derimod får vi en meget langstrakt svensk reformationshistorie, ikke mindst i kapitel IV om perioden fra 1525 til 1605, der tæller ikke mindre end 144 sider! Her burde der have været nogle bedre cæsurer.

Det er som om forfatteren midt i bogen taber vejret, og fortaber sig i oprørene i Dalarna. Vi synes at glemme hele den fromhedskultur, som bogen så mesterligt indledtes med. Det skal dog indrømmes, at fremstillingen kommer i gang igen. Det lykkes Berntson at genetablere dynamikken.

Det stærkt fastholdte perspektiv ud fra det hellige som centrum fører bort fra andre perspektiver. John Bossy skrev i 1985 sin lille, men for mig at se meget